

DISKURSI RANJININA ZBORNIKA I NJIHOV JEZIČNI IZRAZ

Smiljka Malinar

UDK: 821.163.42.09-1»15«:82'42
821.163.42.09 Menčetić, Š.
821.163.42.09 Držić, Dž.

Smiljka Malinar
Filozofski fakultet
Z a g r e b
smalinar@ffzg.hr

Heterogenost podrijetla pojedinih sastavnica *Ranjinina zbornika* predmet je razmatranja brojnih proučavatelja starije hrvatske književnosti, počevši od prvog izdavača tog korpusa Vatroslava Jagića. Identificirane su kao neposredni utjecaj Petrarkina *Kanconijera*, kao izravni utjecaj talijanskog kvatročentističkog pjesništva, koje je ujedno imalo funkciju prijenosnika poticaja izvorna kanconijerskoga podrijetla i kao (većinom posredovani) provansalski utjecaj. Pritom se pretežitom nije dovela u pitanje opravdanost svrstavanja poezije *Zbornika* pod egidu petrarkizma, premda su neki mlađi istraživači bili svjesni problematičnosti primjene te oznake na pjesničke proizvode koji stilskim, dijelom i tematskim odlikama nisu suglasni s petrarkističkim kanonom što ga je u *Cinquecentu* definirao Pietro Bembo a potvrdila ga daljnja pjesnička praksa. Preširoka i neselektivna primjena pojma »petrarkizam« u okvirima ukupne svjetske petrarkologije, nametnula je potrebu njegova redefiniranja. U novije vrijeme na pouzdaniji i produktivniji način nastojali su to ostvariti njemački romanisti Gerhard Regn i Klaus W. Hempfer promatrajući petrarkizam kao semiološki sustav. Na taj način, unutar pjesništva što se tradicionalno naziva petrarkističkim identificirali su nekoliko pjesničkih diskursa. Kako se petrarkizam više ne svodi na intertekstualne odnose, tradicionalni pokazatelji gube svoje privilegirano mjesto. Međutim, jezik u svojim mnogostrukim funkcionalnim aspektima nada se kao osnovni kod koji omogućuje dostupnost drugih semioloških sustava. Polazeći od te premise, u radu ćemo analizirati korpus *Ranjinina zbornika* (pretežitim dijelom Menčetićeve i Držićeve sastavke), primjenjujući kategorije njemačkih znanstvenika kao kriterij književnopovijesnoga prepoznavanja.

Ključne riječi: *Ranjinin zbornik*, Šiško Menčetić, Džore Držić, petrarkizam, provansalska poezija, latinsko klasično i srednjovjekovno pjesništvo, stilnovizam, kvatročentističko talijansko pjesništvo.

Iako ne upućuje na mogući pluralizam genetskih sastavnica *Ranjinina zbornika* na način na koji danas o njima raspravljamo, prvi izdavač zbirke,¹ Vatroslav Jagić

¹ *Pjesme Šiška Menčetića Vlahovića i Gjore Držića*, skupio, napisao Uvod Vatroslav Jagić, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1870 (Stari pisci hrvatski, knj. 2).

– upućen u postignuća njemu suvremene provansalistike – upozorio je u članku »Trubaduri i najstariji hrvatski lirici«² da su u stihovima Šiška Menčetića i Džore Držića prisutne motivsko-tematske sastavnice kojima je u sklopu »europske sredovječne književnosti«³ ishodište bilo provansalsko pjesništvo. Iznikle postupkom oponašanja toga pjesništva, ostale onodobne književnosti – francuska, portugalska, katalonska, kastilska, »sjevernoitalska«, sicilijanska, a osobito napuljsko kvatročentističko stihotvorstvo⁴ (što ga Jagić zove »kastilsko-talijanskom lirikom dvorskom«)⁵ upravo su s pomoću tih sastavnica gradile tkivo vlastita pjesničkog izričaja. Jagić nije zastupao tezu o izravnom utjecaju provansalaca na Menčetića i Držića, niti je poricao udio i važnost talijanskih stihotvoraca – što su mu imputirali neki kasniji autori⁶ – nego je »pojam trubadurstva uglavnom [...] upotrebljavao figurativno, kao svojevrstu metonimiju za svaki oblik onodobnoga ljubavnoga pjesništva«.⁷ Želeći potkrijepiti svoje stajalište kako nije dovoljno poznavati samo talijansku poeziju, Petrarku i petrarkiste, ako se »želi potpunoma razumjeti našu staru liriku«,⁸ Jagić navodi motive koji iz provansalskog izvorišta dotječu u opći spremnik »sredovječne ljubavne poezije«⁹ a nalazimo ih i kod Menčetića i Držića: molba gospi da usliši pjesnika jer će ju on svojom pjesmom proslaviti, pozivanje na pjevanu izvedbu stihova upućenih gospoји (»pojući prid tvoj dvor«), apostrofiranje pjesničkog sastavka, pritajivanje ljubavi, strah od zavidnika (provansalski: *malparliers*), trajanje zaljubljenosti i neuslišane želje.¹⁰ Posljednji navedeni motiv jedini se učestalo pojavljuje u *Kanconijeru*, te uz njega Jagić i citira Petrarku.¹¹ Uz ostale nije spomenut nijedan talijanski autor (pa je možda to pridonijelo kasnijim pogrešnim tumačenjima).

Jagić spominje trgovinsku povezanost Dubrovnika s južnom Italijom i podsjeća na povlastice koje su Dubrovačkoj Republici dodijelili kralj Alfons V. Aragonski (koji se isticao promicanjem humanističkih studija i stihotvoračkog umijeća) i kraljica Ivana II.¹² Stari Dubrovčani imali su priliku »da i o duhovnom životu, koji je u to doba vladao u kraljevstvu napuljskom, što godj [...] doznaju«, pa je poezija nastala u toj sredini – »koja nije ništa drugo van baštinica lirike trubadurske«¹³ – na njih mogla i izravno utjecati.

² Rad JAZU, 9, Zagreb, 1869, 202-233.

³ O. c., 1869, 216-218, *passim*.

⁴ Usp. o. c., 218-219.

⁵ Usp. o tome Tomislav B o g d a n, *Lica ljubavi*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2003, 17-18.

⁶ O. c., 18.

⁷ O. c., 216.

⁸ V. J a g i ć, o. c. 1869, 222-225, *passim*.

⁹ O. c., 223.

¹⁰ O. c., 218-219.

¹¹ Citati su preuzeti sa str. 219.

Četrdesetak godina kasnije Jagićeva je razmatranja Petar Kreković sažeo sintagmom »provincalsko-petrarkina poezija«,¹² da bi krenuo korak dalje i pokušao odgovoriti na pitanje kojoj školi pripadaju Menčetić i Držić.¹³ Kreković je »za osnovu svojih promatranja uzeo u prvom redu vanjski oblik, pjesničku dikciju«, odnosno »stil pjesničkog govora« (a ne više »misli« i »sadržaj«, poput njegovih prethodnika).¹⁴ Usmjeren temama i postignućima talijanske devetnaestostoljetne, pozitivističke znanosti o književnosti – zanimanjem za pučko pjesništvo, što ga je pratilo izdavanje pripadne građe, i raspravama o sečentizmu – u Menčetićevim i Držićevim sastavcima detektira obilježja koja ih povezuju sa sečentističko-pučkom napuljskom školom – a to su, po njemu, »prenatrpani nakit stila« ili »zaglušna vrema ukrasnih pridjeva i ostalih figura«, osobito poredbi, antiteza, hiperbola i, suvremenijim rječnikom rečeno, realizirane metafore. Posebno se pak osvrće na »sadržaj«, »stil« i »frazologiju«¹⁵ po kojima su ta dvojica autora bliski pjesnicima *strambotta* i *rispetta*. Skovao je i termin »menčetićizam«¹⁶ da bi označio podomačenu verziju napuljskoga dvorskog »sečentizma«. Ekstremno formulirana teza o sečentizmu *ante litteram* dvorskih pjesnika do danas je izgubila analitičku uporabljivost, ali s dokumentarnog aspekta Krekovićeva je istraživanje još uvijek vrijedno i zanimljivo. Uz fragmentarne potkrjepe, pronalaženje srodnosti na temelju pojedinačnih izričaja i figura, Kreković otkriva predložak četiriju Menčetićevih pjesama u dvama sonetima i u dva *strambotta* najpopularnijega dvorskog autora, Serafina Aquilana.¹⁷ Tim će putem nastaviti Josip Torbarina, proširujući korpus vrela Menčetićevih sastavaka – unutar iste »strambotističke škole«.¹⁸ Vjerodostojnost Torbarininih rekonstrukcija u značajnoj je mjeri demistificirao Tomislav Bogdan,¹⁹ pa se pouzdanim može smatrati samo manji dio atribucija.

Stotinjak godina nakon Jagića tezu o dvojnosti geneze *Ranjinina zbornika* iznosi Ivan Slamnig u kraćem osvrtu *Trubaduri ili petrarkisti*,²⁰ predstavljajući tu dilemu kao *Žilav problem naše komparatistike*.

U Menčetićevu i Držićevu pjesništvu, prema Slamnigu, uočljivi su tragovi trubadurske tradicije, starije i neovisne od apeninskih utjecaja (jedna od indicija jest riječ *frava*, vjerojatno minnesängerskoga podrijetla.) Smatra ipak da je njihovim stihovima karakterističan biljeg dalo onodobno južnotalijansko pjesništvo, koje uz Petrarkin utjecaj obnavlja zasade trubadurske lirike. Pravorijek u sporu do kojega su dovela različita čitanja Jagićeva članka izriče terminom *trubadurski petrarkizam*,

¹² U prilogu »Najstarija hrvatska lirika«, *Nastavni vjesnik*, XVI, Zagreb 1908, 241-259, 329-339, 401-411, 481-489. Navedeni izraz nalazi se na str. 243.

¹³ *O. c.*

¹⁴ *O. c.*, 241.

¹⁵ *O. c.*, 248-249 i 332-335.

¹⁶ *O. c.*, 242.

¹⁷ *O. c.*, 250-252 i 334-335.

¹⁸ Usp. *Italian Influence on the Poets of the Ragusan Republic*, Willams & Norgate, London, 1931, 93-105.

¹⁹ Usp. *o. c.*, 19-21.

²⁰ Usp. *Republika*, 2-3 (1968), 118-119.

odnosno *kariteanski petrarkizam*, pripisujući naturaliziranom Kataloncu Benedetu Garethu Cariteu presađivanje u napuljsku sredinu trubadurske pjesničke manire i »mode dosjetaka, *agudezas*, iz kojih će se roditi končet (conchetto)«. ²¹ Formula »kariteanski petrarkizam« pokazala se neprimjerenom kao karakterizacija talijanskih dvorskih pjesnika, a isto tako i dvojice dubrovačkih autora, a sam Cariteo pretežno je petrarkističko-klasicistički pjesnik. Za Aleksandra Najgebauera upravo Cariteo i njegov sudrug Tebaldeo, dvorski pjesnik iz Ferrare, oprimjeruju neadekvatnu primjenu pojma petrarkizam, doseg kojega bi trebalo preciznije i selektivnije odrediti, uzimajući u obzir i »idejnost« teksta. ²² Među petrarkiste ne bi ih uvrstili ni Gerhard Regn i Klaus W. Hempfer, tvorci nove i vrlo utjecajne koncepcije petrarkizma, potaknute raspravama u njemačkoj romanistici, potkraj osamdesetih i početkom devedesetih godina prošloga stoljeća, o redefiniranju pojma »petrarkizam«, koji je zbog preširoke i neselektivne primjene bio izgubio vrijednost kritičke i književnopovijesne odrednice. Regn i Hempfer promatraju petrarkizam kao semiotički sustav, određen koncepcijom ljubavnog odnosa što ju ustanovljuje Petrarkin *Kanconijer*. Navodimo specifične aspekte te koncepcije, kako ih prenosi Tomislav Bogdan, promotor Hempferovih i Regnovih teza u hrvatskoj petrarkologiji:

neostvaren muško-ženski ljubavni odnos predstavljen iz muške perspektive i uvjetovan nedohvatljivošću idealizirane ženske osobe, odnosno njezinim neuzvraćanjem naklonosti; muškarčevi proturječni osjećaji (*affetti contrari*), njegov slatko-gorak, ali ipak ponajviše bolan, doživljaj ljubavi, zaljubljenikovo ustrajavanje u ljubavnoj patnji, odnosno njezino priželjkivanje (*dolendi voluptas*). ²³

Tako nazočnost stilema koji se smatraju svojstvenima Petrarki i (tradicionalno shvaćenom) petrarkizmu – riječi, spojeva, figura, metričkih oblika – nije dovoljna da bi se tekst odredio kao petrarkistički. Oni samo indiciraju sustav, nisu presudni za njegovu aktualizaciju, presudna je koncepcija, odnosno semantika ljubavnog odnosa koju tekst ustanovljuje. ²⁴ Stoga se ljubavna poezija XV. i XVI. stoljeća ne identificira u cijelosti s petrarkizmom, u njoj je moguće prepoznati i druge modele pjesničkog diskursa. Kao najvažnije njemački znanstvenici ističu neoplatonizam i hedonistički ljubavni diskurs antičkoga podrijetla. U hrvatskim pak sastavcima,

²¹ O. c., 119.

²² »O prirodi petrarkizma i njegovoj kulturno-asimilativnoj vrednosti«, *Petrarca i petrarkizam u slavenskim zemljama – Petrarca e il petrarchismo nei paesi slavi*, ur. Frano Čale, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb – Dubrovnik 1978, 369. Više o Najgebaueru i o vrludanjima hrvatskih petrarkologa u T. B o g d a n, o. c., 17-21, i od istog autora »Ljubavna lirika i petrarkizam«, *Umjetnost riječi*, 53 (2009), 3-4, 274-277.

²³ T. B o g d a n, o. c. 2009, 253. Hempferova i Regnova koncepcija petrarkizma poznata nam je isključivo posredstvom radova spomenutog autora, u prvom redu 2009, 247-269. Svjesni smo da zaključivanje na temelju informacija iz druge ruke nije najsretnija ni najkorektnija znanstvena pozicija, pa je to ograničilo doseg naših razmatranja.

²⁴ Usp. o. c., 261.

kako je utvrdio Bogdan, značajno je zastupljena srednjovjekovna semantika dvorske ljubavi.²⁵

Takvo je shvaćanje donekle potisnulo u drugi plan one tradicionalne elemente određenja petrarkističkog karaktera nekoga teksta ili opusa što su se temeljili na pojedinim aspektima konfiguriranja označitelja. Ipak, jezik, koji svojom »semantičkom svemoći« supsumira i u stanju je posredovati sve druge semiološke sustave, ostaje i dalje uporištem svake dijagnostičke procedure. Nove teorijske postavke i istraživački postupci promatraju jezične signale koje tradicionalno shvaćanje petrarkizma nije uzimalo u obzir, dakle ne samo (ili ne pretežno) one podložne artistskoj stilizaciji. Istražujući status lirskog subjekta u kanconijeru Džore Držića (što je u okviru hrvatske, i ne samo hrvatske, petrarkologije inovativna tema), Tomislav Bogdan analizira izričajne moduse koji karakteriziraju tekst kao komunikacijski čin, pri čemu su stožerni identifikacijski pojam i ključna jezična pojava obuhvaćeni terminom »zamjenička deiksa«, odnosno »prvo lice jednine«.²⁶

Utvrđivanje pojedinih tipova ljubavnoga diskursa u *Ranjininu zborniku* – temeljem distinkcija Hempfera i Regna u obzir dolaze uz »autentično« petrarkističku i srednjovjekovna semantika dvorske ljubavi, hedonistička koncepcija ljubavnog odnosa antičkoga podrijetla i neoplatonizam²⁷ – može uključiti i klasična identifikacijska sredstva, u prvom redu leksičke riječi i njihove suodnose, i elemente drugih jezičnih razina, primjerice, gramatičke riječi, polazeći od predodžbe funkcioniranja jezika, koju je omogućila novija, postrukturalistička, interdisciplinarno utemeljena jezična znanost.

Petar Kreković primjećuje kako naši prvi pjesnici »veoma rado i često zaboravljaju na zvijezde i sunce te zahtijevaju od svoje odabrane čisto zemaljske stvari i to u prilično jasnom jeziku, u kojem bez ikakve smetnje upotrebljavaju riječ 'krilo', 'malo se pobluditi' i 'ljuvena moć'«. ²⁸ Ti i drugi izrazi koji označavaju »skrovene« dijelove ženskog tijela ili upućuju na fizičku bliskost – »Zatoj mi dar jedan, gospođe, dopusti, / da budem ja vrijedan tvoj celov od usti« (98, 21-22), »Drugovic pribile otvori prsi sprid, / ka želja od vile zada mi ljuven vrid« (151, 5-6), »zač me tva primaga ljubav ku ne kažu/ zatoj sam sad naga, tvoj da jad utažu« (246, 17-18), »a potom kako zmaj doleti u moj kril./ Tuj ćeš izuvit moć ljuvene ljubezni / i tuj ćeš na lik doć od željne ljubezni« (246, 28-30); »Svu tugu prijatu od svita zabudem, / kada se na skutu gospođi ja zbudem« (326, 1-2), »koja mi poželi taj mista skrovena / u kih se jur veli sva slados ljuvena« (455,

²⁵ O. c., 254.

²⁶ Usp. o. c. 2003, 68.

²⁷ V. o tome opasku T. B o g d a n a, o. c., 2009, 254. Zoran K r a v a r primjećuje kako u najstarijoj hrvatskoj ljubavnoj lirici »još uvijek nedostaju neke važnije tendencije rane renesanse, na primjer odlučna eksploatacija antičkog nasljeđa«. »Najstarija hrvatska ljubavna lirika«, *Dubrovnik*, 4 (1995), 172.

²⁸ O. c., 253.

361-362)²⁹ – signaliziraju »hedonistički ljubavni diskurs«, inkompatibilan s petrarkističkim.³⁰ Erotiziranje opisa ženske ljepote i senzualizaciju ljubavi uvode već prvi Petrarkini nasljedovatelji, dvorski pjesnici Giusto de' Conti (tvorac, kako se čini, vrlo uspješnog binoma »seno-mammelle / parti secrete«), Niccolò Lelio Cosmico, Niccolò da Correggio i Angelo Galli (smioniji i eksplicitniji i od ostalih). Legitimnost takva obrata izvode iz samoga Petrarke, iz erotskih fragmenata sestina XXII. i CCXXXVII.,³¹ koje povremeno upleću u svoje sastavke.³² U tim stihovima Petrarca jest pjesnik žudnje i frustrirane senzualne strasti, ali mu je izraz aluzivan i sublimiran te je teško mogao izravno nadahnuti dvorjanske *licentiae*. Provansalski autori, čiji se trag razabire u obje sestine, znaju biti mnogo konkretniji i maštovitiji. Cercamon se tuži što gospu »despoliada / non la puese baizar e tenir / dinz cambra encortinada«,³³ Guiraut de Borneil želi ljubiti gospu dok mu se usta ne slome,³⁴ Arnaut Daniel gladan je gospođe.³⁵ Comtesa de Dia, jedna od pjesnikinja koje su sudjelovale u trubadurskom pokretu, svoga bi viteza željela grliti nagoga³⁶ i s njime provesti noć, »en luoc del marit«.³⁷ *Baisar i iassir* (< IACERE) rekurentne su riječi trubadurskih amoroznih situacija. Takve su okolnosti većinom samo željene i zamišljene. Ipak, Peireu Vidalu gospa udjeljuje poljubac (koji je ranije bio silom oteo),³⁸ poljubili su se i gospa i Arnaut Daniel,³⁹ utjeha je pružena i Raimbautu D'Aurenga, premda ostaje neodređeno u kakvom obliku.⁴⁰ U *Ranjininu zborniku* zastupljene su obje situacije, ali samo Menčetić višekratno opisuje realizirani

²⁹ Navodimo prema izdanju *Pjesme Šiška Menčetića, Ćore Držića i ostale pjesme Račinina zbornika*, prir. Milan Rešetar, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1937 (Stari pisci hrvatski, knj. 2, 2. izdanje).

³⁰ Usp. T. B o g d a n, o. c. 2009, 254.

³¹ »Con lei foss'io da che si parte il sole, / E non ci vedess'altri che le stelle, / Sol una notte! E mai non fosse l'alba« 31-33; »Deh or foss'io col vago della luna / Addormentato in qua' che verdi boschi; / E questa, ch'anzi vespro a me fa sera, / Con essa e con Amor in quella piaggia / Sola venisse a starsi ivi una notte; / E 'l dí si stesse e 'l sol sempre ne l'onde.« 31-36. Francesco P e t r a r c a, *Le Rime*, prir. Giosuè Carducci i Severino Ferrari, Sansoni editore, Firenze, 1978, 23 i 331-332.

³² Regina dal M o n t e, »Beatrice Bartolomeo, 'Declinazioni erotiche del Petrarchismo nel Quattrocento'«, *Sinestesie*, IV (2005), 1-2.

³³ Usp. *Trovatori di Provenza e d'Italia*, prir. Gianluigi Toja, Guanda, Parma, 1965, 61.

³⁴ »baizar l'ai tan, tro la bocha m'i fen«, o. c., 134.

³⁵ »lai on estai midonz, don ai gran fam«, o. c., 186.

³⁶ Taj se motiv pojavljuje u Ovidijevim *Amores: Et nudam pressi corpus ad usque meum* (Ov. am. 1,5,24).

³⁷ »Ben volria mon cavallier / Tener un ser en mos bratz nut, ... / ... / ... Sapchatz, gran talan n'auria / Que-us tongues, en luoc del marit, / Ab so que m'aguessetz plevit / De far tot si qu'eu volria«. *Le più belle pagine delle letterature d'oc e d'oïl*, prir. Aurelio Roncaglia, Nova Accademia, Milano, 1961, 363. Za kratku napomenu o pjesnikinji usp. o. c., 282.

³⁸ »ai conquest / ab gran doussor / lo bais que forsa d'amor / me fetz a ma domn' emblar.« G. Toja, o. c., 169.

³⁹ »lo iorn qez ieu e midonz nos baisem«, o. c., 187.

⁴⁰ »Car a midonz atalanta / qe'm loing dols! ... / pos frain ma dolor plus brava«. O. c., 121.

senzualni odnos. Ljubavni diskurs trubadurske lirike u dubrovačku zbirku dopire kao stilizirani odjek, dijelom možda posredništvom što ga sugerira riječ *frava*⁴¹ u pjesmi br. 248, koja se motivom jutarnjeg rastanka može pribrojiti izdancima provansalske *albe*.⁴²

Među »nekoliko dugačkih te prilično dosadnih, ali i dosta nečednih pjesama« – kako ih opisuje Jagić – u kojima je senzualna ljubav »s velikim detailom ispriopoviedana«⁴³ ubraja se i *Elegia prima* iz treće knjige drugoga dijela rukopisa Menčetićevih pjesama.⁴⁴ Naslov sugerira da je u rodoslovno stablo toga i drugih istovrsnih sastavaka upisano pripadajuće latinsko literarno iskustvo. Ivan Kasumović, u opširnoj studiji »Utjecaj grčkih i rimskih pjesnika na dubrovačku liričku poeziju«, bilježi odjke u Menčetićevim stihovima Katulove pjesme o poljupcima te paralele izraza *skut* i *kril* u Katula, Tibula, Propercija i Ovidija.⁴⁵ Nije se upustio u razmatranje mogućeg utjecaja njihovih erotski eksplicitnih priloga na dubrovačke lirske pjesnike (u njegovo vrijeme to je bilo nezamislivo kao tema znanstvenoga članka). »Elegije« i drugi primjerci erotske poezije u Menčetićevu korpusu (br. 248, 294, 311, 415, 418, 455, 459, 460) nedvojbeno podsjećaju i na izvorne, klasične predstavnike te vrste.⁴⁶ Veza se međutim ne čini izravnom nego posredovanom daljnjim kombinacijama i naslojavanjima. U tako proizvedenome sinkretističkom amalgamu nazire se i shema *gradus amoris*, hijerarhije očitovanja ljubavne interakcije što ju je srednjovjekovlje ustanovilo na podlozi Ovidijeve *Ars amatoria*. Rasprava *De Amore* Andreasa Capellanus⁴⁷ i spjev *Roman de la Rose* Guillaumea de Lorrise i Jean de Meuna najistaknutija su i najutjecajnija djela

⁴¹ Usp. Matija Murko, »Nekoliko riječi o prvim dubrovačkim pjesnicima«, *Zbornik iz dubrovačke prošlosti*, Milanu Rešetaru o 70 godišnjici života, Izdanje i štampa knjižare »Jadran«, Dubrovnik 1931, 235-236.

⁴² Alba, kao i pastorala, druga zapadnoeuropska internacionalizirana lirska vrsta zastupljena u *Zborniku*, izvorno pripada usmenoj, pučkoj poeziji, a opjevava seksualno realizirani ljubavni odnos. Usp. Ulrich Mölk, *La lirica dei trovatori*, prev. Gabriella Klein i Elda Morlicchio, Il Mulino, Bologna 1976, 100-101.

⁴³ O. c., 213.

⁴⁴ *Pjesme Šiška Menčetića, Gore Držića i ostale pjesme Račinina zbornika*, Zagreb, 1937, 248 i 307.

⁴⁵ Usp. Rad JAZU, 199, Zagreb 1913, 211 i 198-199. Iako većina motiva i izraza klasičnoga podrijetla koje navodi autor ima bliže, romanske i talijanske uzore, nije isključeno istodobno djelovanje antičkih autora, a neki motivi možda su i izravno iz njih preuzeti. Kasumović je sam priznao da ne pozna talijansku poeziju, a njegove je rekonstrukcije osporio Torbarina. Usp. o. c., 117-122.

⁴⁶ Elegije po uzoru na rimske opjevatelje ljubavne strasti pišu i Menčetićevi suvremenici i sugrađani *Carolus Puteus* (Pozza, Karlo Pucić) i *Aelius Lampridius Cervinus* (Ilija Crijević). Samo ovaj posljednji izravno progovara o senzualnoj žudnji i spominje poneku lascivnu pojedinost – *Immortalis ero si te sine veste videre / perspicuam liceat prodizione tua* (5,25-26), *Nolit in amplexus Flauia victa meos* (9,14) – a jedna mu je pjesma varijacija na Katulov motiv poljubaca (14). »Aelii Lampridii Cervini *Carminum* liber III«, prir. Darko Novaković, *Hrvatska književna baština* 3, Zagreb 2004, 114, 120, 125.

⁴⁷ Karakterističan je za Capellanusovu koncepciju ljubavi sljedeći pasus: *Amor est passio quedam innata procedens ex visione et immoderate cogitatione formae alterius sexus, ob quam aliquis super omnia cupit alterius potiri amplexibus et omnia de utriusque*

obilježena takvom koncepcijom, ugrađenom u brojne proizvode srednjovjekovne literature, pa tako i u tekstove s područja odakle potječe riječ *frava*. Latinski erotski pjesnici stoljećima su pripadali kulturnoj svakodnevnici europskoga društva, a najmjerodavnijim i didaktički najprikladnijim smatralo se Ovidija. Stihovi: »ar da čti u čtenju u kom je diklam svit, / ne bi še počtenju mogla nač taj odvit« (311, 169-170) Matiju Murka navode na pomisao da je u Dubrovniku »bila poznata i nekakva ars amandi Ovidijeva ili koja trubadurska«. ⁴⁸ Možemo se isto tako upitati znači li paralelizam Menčetićeve »Ostalo tko ne vi?« (271, 15) i Ovidijeva *Cetera quis nescit?* (*Amores*, 1,5,21), u funkciji verbalnog zaklona, izravno prisjećanje ili posredovani utjecaj? ⁴⁹ I *Carmina Burana*, provansalskim pjesnicima vremenski najbliži »učeni« uzor, nadahnjuju se Ovidijevom erotskom poezijom. U sniženu obliku *gradus amoris* predmet je obradbe u jednome od *Canti carnascialeschi* Lorenza de' Medici, naslovljenome »Sette allegrezze d'amore«, o čijoj popularnosti svjedoči velik broj rukopisnih primjeraka, a gotovo istovremeno tom se temom bavi, u *Amantium gaudia septem*, i anonimni dvorski pjesnik iz Ferrare. ⁵⁰ Ideja ljubavi kao službe ⁵¹ i, takvim odnosom ovjerena, očekivanja nagrade pripada srednjovjekovnoj semantici dvorske ljubavi. Signaliziraju je sastavnice odgovarajućega leksičkog polja, *dvorba*, *dvorit*, *služit*, *služba*, *pitat*, *imit dar*, *zaplaitit*, *plačen bit*, *cina*, *plata*, te u tekstu uspostavljeni odnosi semantičke kohezije i funkcionalnog poretka. ⁵² Interferiranje »amoroznoga i sudskoga diskurza«, većinom u stihovima Šiška Menčetića, očituje se leksemima *sud*, *uzrok*, *kriv*, *prav*,

---

voluntate in ipsius amplexu amoris pracepta compleri«. Andreae C a p e l l a n i regii Francorum *De amore libri tres*, I, 1, prir. Peter Walsh, Eidos Verlag, München, 1964, 33.

⁴⁸ O. c., 235. Sukladno idejnoj topografiji toga doba knjiga je, priznati ili osporavani, izvor znanja i u stihu 229 i pjesmi br. 250, 33. U sva tri primjera metonimijski oblik »čtenje« formalno korespondira s »počtenje«.

⁴⁹ Menčetićeveu retoričkom pitanju prethode stihovi: »da kada okruni i vinča me grlo, / radosti napuni život moj se hrlo« (271, 13-14). Kod Ovidija čitamo: *Et nudam pressi corpus ad usque meum* (5,1,24).

⁵⁰ Usp. Folke G e r n e r t, »La 'hipérbole sacroprofana' en España e Italia: Juan Rodríguez del Padrón y Notturmo Napoletano«, *Romanistisches Jahrbuch*, 55 (2004), 327-328.

⁵¹ Menčetićeve stihovi: »Neka ti dobro viš ne scenju veći dar / neg da mi zapoviš jak sluzi gospodar« (12, 5-6) možda izražavaju i teorijsku osviještenost, a ne samo retoričku uporabu »jake« poredbe.

⁵² Što je razvidno kad se navode veće tekstualne cjeline: »Služih ja na moj dan sa svu moć i kripas / i život Bogom dan donih jo' za lipos; / milos jo' u zlatu ne pitah ni vas svit, / ni činih za platu s njom cinu ni uvit« (8, 5-8). »Oh, ja mnjah da slava virnos jest satvorit / i služba da prava milos će izdvorit!« (122, 19-20), »Tuj službu i viru plačas mi tugama, cić koje umiru s prigroznim suzama« (538, 53-54). Menčetić, manje ili više izravno, inzistira na ispunjenju seksualne želje: »Zastoj mi dar jedan, gospode, dopusti, / da budem ja vrijedan tvoj celov od usti« (98, 22-23), »Kolikrat, gospoje, virno ti poslužih! / zač lice još moje i tvoje ne združih« (120, 1-2), »Još da me udvori i darom daruje, / prsi bil otvori ke sunca varuje« (248, 107-108), Usp. i T. B o g d a n, o. c., 138-139. Među provansalcima, primjerice, Folquet de Marseille gospu uspoređuje s dužnikom koji uvijek samo obećava, a nikad ne plaća: »c'ab bel semblan m'a tengut en fadia / mais de detz ans, a lei de mal deutor / c'ades promet mas re no pagaria«. *Sitot me sui*, 155, 21 vv. 6-8). Navedeno prema

nepravda, pravda, tužba,⁵³ unutar iskaza primjereno ustrojenoga ostalim sastavnicama. U provansalskoj poeziji povlašteno je mjesto takva govora podvrsta *mala canso*, čiji lirski subjekt najavljuje agresivnog i potencijalno mizoginoga Menčetićeva zaljubljenika.⁵⁴ Menčetić je napisao pjesmu uzornoga stilnovističkoga *incipita*: »Pozri svak ureda na slavnu vil ovu / tko hoće da gleda na svijeti stvar novu« (90, 1-2), koja i provedbom priziva emblematski Danteov sonet »Tanto gentile e tanto onesta pare«, a u njegovim stihovima na više mjesta prepoznamo presliku stilnovističkih tehnicizama *novo* i *cosa*, »novu stvar« (23), »stvar nova« (37), »nova stvar« (80), »stvar umrla« (112), »slas novu« (245), »stvar novu« (246, 250). U Danteovu sonetu »una cosa a miracol mostrare« (4)⁵⁵ njegova je »gospoja«, Beatrice (*cosa* izriče pojam ontološki nadređen pojmu osobe), a sintagma »cosa nova« uvedena je u kanconi *Donne ch'avete intelletto d'amore*: »che Dio ne 'ntenda di far cosa nova« (XIX, 46),⁵⁶ što će je u XXIV. pjevanju *Čistilišta* citirati kao proglas stilnovističke poetike i pripadne, idealističke, teološkim rječnikom posredovane amorozne koncepcije.⁵⁷ Izvorno značenje sintagme »stvar nova« potvrđeno je u pjesmi br. 37 stilnovistički stiliziranim neposrednim kontekstom: »koliko vil ova [...] / ku scijene stvar nova na saj svit da pride / (3-4); »slas novu«, u pjesmi br. 245, semantičko okruženje – »pamet«, »čes«, »čestiti« – smješta u sferu kontemplativnih učinaka, premda je »nov« ovdje bliži općemu komunikacijskom značenju, nego specifično stilnovističkome. U pjesmi 23, 1: »Tko želi

---

Isabel de Riquer, »Poemas catalanes con citas de trovadores provenzales y de poetas de otras lenguas«, *O cantar dos trovadores*, Editorial Barcino, Barcelona 1993, 289.

⁵³ Sljedimo T. Bogađana, *o. c.*, 2003, 141. Za dvoznačnost glagola *potužiti* usp. i Z. Kravar, *o. c.* (u bilj. 27), 176. Primjerima koje navodi prvi autor mogu se dodati: »Zač pravde, moj Bože, ljubavi ovoj ni, / ter tužiti ne može komu se krivo mni?« (7, 1-2), »u željah da svak mre – je li toj pravedno? [...] nu mi je onih žal tko pravdom sve prijete, / bit će se kako val, dokli se osvete« (19, 34, 47-48), »Sve molju Bogu se je li gdi sudac prav, / da malo mogu se potužiti na ljubav« (49, 1-2). Sudeći po omjeru stihova – 6 od ukupno 8 – Držić se u pjesmi br. 548 posebno pouzdaje u učinkovitost takve vrste govora: »Jur na te a tebi neka t' se potužu / ka t', vilo, hvala bi da t' zamañ ja služu? / Ne hoće toj oni pravedni višnji Bog, / ni ljudski zakoni, ni nidan još razlog [...] nu sud ki sve združ i svitu mir vrati, / pravi: 'Čim tko služi, time ga jur plati'« (548, 3-4, 7-8).

⁵⁴ Osobito je nemilosrdan Gaucelm Faidit koji smatra da bi gospu što se o njega ogriješila »s pravom trebalo spaliti ugarkom« (*Per dreg la deuri'hom cremar ab un tezo*). Guilhem de Peiteu, *Farai un vers, pos mi sonelh*, 183, 7, 7-12. Navedeno prema, Isabel de Riquer, »La Mala Cansó provenzal, fuente del Maldit catalán«, *O cantar dos trovadores*, Editorial Barcino, Barcelona 1993, 314.

⁵⁵ Dante Alighieri, »Vita nova«, *Opere minori*, tomo I, prir. Pier Vincenzo Mengaldo, Riccardo Ricciardi editore. Milano – Napoli, 1979, 102.

⁵⁶ *O. c.*, 116.

⁵⁷ Pri susretu s Bonagiuntom Orbiccianijem, sljedbenikom Guittonea d'Arezzo: »Ma di s'i veggio qui colui che fore / trasse le nove rime cominciando / 'Donne ch'avete intelletto d'amore'. / E io a lui: 'I' mi son un che, quando / Amor mi spira, noto, e a quell modo / ch'e' ditta dentro vo significando'. / 'O frate, issa vegg'io', diss'elli, 'il nodo / che 'l Notaro e Guittone e me ritenne / di qua dal dolce stil novo ch'i' odo!'« Dante Alighieri, »Purgatorio«, *La Commedia secondo l'antica vulgata*, III, prir. Giorgio Petrocchi, Arnoldo Mondadori Editore, Milano, 1967, 411-412.

novu stvar da čuje sad hodi« stilnovističkom žargonu pripada samo pridjev, a u pjesmi br. 112 cijela sintagma »stvar umrla«. ⁵⁸ Ali deklariranje transcendentnoga podrijetla gospine ljepote: »ter vaze: 'Ni ovoj – reče – stvar umrla!' / zač vidi u tebi što narav človika / sam da po sebi, ne može dovika« (22-24) u službi je ovozemaljskoga cilja slavljenja konkretne osobe (gospie Niklete, kako saznajemo iz akrostiha), a stilnovistička rekonstrukcija »kakono stvar novu ljeposti izvrsne, / anđelski ku zovu, komu jur iskrasne« (65-66) isto je tako pojačajno sredstvo pohvale gospine »liposti« u slično konstruiranom sastavku 250. »Stvar nova« gospojin je »ures« u pjesmi br. 246, gdje se ona obećava zaljubljeniku svoj »kril«. Stilnovistički, i kanconijerski, pridjev »anđelski« pretežno funkcionira kao *epitheton ornans*, a resemantizirani su i drugi prisjećaji na stilnovizam (»raj«, »rajski«, »čudo«, »čudan«, »čuditi«) te svedeni na dekorativni element opisa gospojina lika. ⁵⁹ Drastični su primjer prenamjene izvorno stilnovističke aktancijalne situacije i leksika stihovi »ku pravdu u nehar tva ljepos obrati, ter mi je nova stvar toj čudo gledati« (121, 7-8). Termin koji označavaju gospine duhovne odlike upotrijebljeni su da bi se glorificirala senzualna ljubav: »Ja pravljah u meni: ovo je dobrota, / ovo je svršeni razum ter ljepota« (311, 223-224). Jednako se može shvatiti i ovaj Držićev stih: »A oni blaženi i velmi čestiti / ki često združeni mogu se ljubiti« (518, 15-16). ⁶⁰ Ipak, Držićeva gospa obdarena je i »razumom anđelskim« (523), a takvo određenje njezine »slike« (516), »glasa« (520), »uresa« (523), »obraza« (530), »lica« (549), »liposti« (552), privedeno je Višnjemu Stvoritelju stihovima 547, 9-10): »Ere Bog nebeski, koga vas raj slavi, / tere kralj anđelski [...]« (9-10). Bog je apostrofirao kao izvor vjerodostojnosti od stilnovizma naslijeđene koncepcije gospina lika: »ovdi ku vidimo kroz ovuj tvu mladost, / ka nam se anđel mni ne samo lipotom / nu svim što ne tamni, Bože, prid pravdom tvom« (531, 90-92). U primjernu obliku predložen je u pjesmi br. 761, spjevanoj uz to u metričkoj formi soneta: »Tko žudi ovdi od vas ljuvenu nu krjepos, / razum ter počtenje prislavno od sviti, / anđela priliku smiljena viditi, / milosti sve rajske izvrsnu ter rados: / pozri sad ov moje gizdave vil ljepos, / kojom je uzmožna sva bitja naditi« (1-6). Ilokucijske formule: »Dil togaj sva ina svaki nas ostavi« (513, 25), »svak začni misliti ter umom poziraj« (514, 3), »reče svak sam sebi: poziraj, poziraj« (517, 17), koje kolektivnome cirkumstantu sugeriraju kontemplativno-adorirajući stav, i druga upućivanja na pozadinski nazočnu zajednicu, kao i ergativnim glagolom uspostavljeni odnos Boga (»izda«, »zda«, »stvari«) i gospie isto tako vrlo nedvosmisleno prizivaju stilnovističko ishodište. Transcendentno ishodište njezine ljepote i posrednička uloga između ovostranosti i nadzemaljskoga svijeta objavljeni

⁵⁸ Izvor je već spomenuta Danteova kancona: »Dice di lei Amor: 'Cosa mortale come esser pò sì adorna e sì pura?'« (44-45).

⁵⁹ Jednako kod Držića kvalifikacija »dar s nebesa« u 553, 18.

⁶⁰ Nije riječ o obnavljanju trubadurskoga kodeksa časti na koji takvo asociranje podsjeća. Usp. i T. B o g d a n, o. c. 2003, 132-134. I Držićev lirski subjekt priželjkuje ispunjenje seksualne želje, u nizu pjesama govori i o njezinoj realizaciji, ali pri izravnom označavanju zaustavlja se kod »ljubljenja«.

su u pjesmama br. 531: »zač kroz nje liposti mnozi se silimo / da tvoje milosti u raju vidimo« (85-86),⁶¹ i 520: »Mnju nije zemaljski ni na saj svit stvoren / ner s nebes anđelski, rajom je uzoren / ter bi dan toj vili, umrli da znaju / ku milos Bog dili prid sobom u raju« (11-16).⁶² U pjesmama br. 515, 516, 522, 523 i 553 referiranje na gospojine netjelesne odlike i stilnovistički citati ne prekoračuju okvire pohvale i samosažalne introspekcije. Moralni i soteriološki učinci što ih predviđa spiritualistička reinterpretacija »fino Amor cortese«⁶³ naznačeni su u pjesmi br. 517: »Milos svu napuno tad svitu Bog izda, / tebe, slavna kruno, kad stvori vrh zvizda« (1-2) i br. 531, gdje su gospina ljepota i vrline u stanju povratiti svijetu izgubljeno zlatno doba: »Taj slavna čudesa, uvijek neskončana / budući s nebesa kroz te, vilo, dana« (61-62). Međutim, inzistiranje na dekorativnim pojedinostima gospina vanjskoga lika (najizraženije u pjesmi br. 513) protivno je stilskome kodu stilnovizma, a poredba »jak jelin kad žedan želi prić k jezeru« označuje i eksplicitno senzualnu ljubav (518) i osjećaj nadahnut gospinom anđelskom prilikom (516). Nabrojenim Držićevim sastavcima mogu se priključiti Menčetićeve br. 13, 37, 40 i 82 (br. 522 i 82 imaju sličan, na *adynatonu* izgrađen *incipit*). U pjesmi br. 39 Menčetić se poigrava idejom »cor gentile«, pripisavši svojstvo oholosti gospoји. Stilnovističkoj pohvali pripadaju i njegove pjesme br. 206, 207 i 318.⁶⁴ Jedinstven je u *Zborniku* sonet br. 760, po doslovnom preuzimanju stilnovističkog motiva personificirane duše (»spirittello«): »Dušica otit hteć od mene smiljeno / tuj prijeđe na oči me, tuj na usti smilo« (5-6).⁶⁵

Menčetićevo lirsko »ja« prekoračuje granice semantičke i etičke »doličnosti«, namjenjujući Bogu ulogu pomoćnika u ostvarivanju vlastitih senzualnih želja: »Doj, Bože, tva kripas molenje usliši, / ter ova čin' lipos da jad moj utiši« (18, 45-46), a tome prethodi obraćanje vili: »zač mi je život ljut potribno sliditi, / dokli

⁶¹ Petrarca postaje platoničar da bi slavio Lauru, komentar je uz prvu kvartinu soneta CLIX: »In qual parte del ciel, in quale idea / Era l'essempio onde natura tolse / Quel bel viso leggiadro, in ch'ella volse / Mostrar qua giù quanto là sù potea« (1-4). Petrarca se s neoplatonizmom mogao upoznati posredništvom Cicerona i sv. Augustina, a poznavao je i XIII. pjevanje Danteova *Raja*. Usp. F. Petrarca, *o. c.*, 245.

⁶² U pjesmi br. 514: »Pokle ni stvar ina da saj svit uresa / neg ova jedina ka sleti s nebesa, svak začni misliti ter umom proziraj / čim ima tuj biti urešen svitli raj« (1-4) T. B o g d a n zapaža »intelektualizirajuću poantu, dosjetku«, jednako kao i kod Menčetića u pjesmi br. 15. *O. c.* 2003, 121.

⁶³ Taj je izraz upotrijebio Cino da Pistoia u sonetu LXXX. Dante, tragom Guida Guinizellija, objavljuje: »Amore e 'l cor gentil sono una cosa« (*Vita nova*, XX). U Petrarkinu sonetu XIII. Laurina ljepota izvor je soteriološkog djelovanja, po uzoru na Dantea.

⁶⁴ D. F a l i š e v a c ističe ludičke, končetozne aspekte ove pjesme u radu »Dosjetka, domišljatost i igre riječima kao formalne i semantičke sastavnice *Ranjinina zbornika*«, *Zbornik Nikše Ranjine*, Zagreb, 2009, 84.

⁶⁵ Zasluga tog otkrića pripada Josipu T o r b a r i n i. Usp. »Dante in Old Croatian Poetry«, *Studia Romanica et Anglicana Zagradiensia*, 19-20 (1963), 7. Torbarina isto tako uočava kod pjesnika *Ranjinina zbornika* astronomske slike (»od tretjih nebesa«, 516, 22) koje potječu od stilnovističkih autora.

se u tvoj skut ne budem viditi« (39-40); »Moj Bože, Bože moj, molim te za rados, / izgubit još nemoj, oh, moju tač mlados, / dokli se ne budu naljubit gospoje« (64,1-3) »željom te ja željah, gospođe od svih vil, / hoću li ter veljah kad biti u tvoj kril? / Ovo mi tuj želju višnji Bog dopušta« (285, 3-5); »Najliše gdi krili ona se sva k meni, / najliše gdi mili svoj obraz rumeni; / najliše gdi sili sa svojom se mladosti / da mene nadili još veće radosti. [...] 'Tko nas će rastavit, njega Bog /s/ životom!' / Ja ino ne rekoh ner: 'Makar i amen!' / ter k ličcom potekoh vas kako zamamljen; [...] i ino ne veljah ner: 'Udlji Bog ovoj!'« (311, 253-256, 260-262, 264). I ovdje svitanje zore prekida druženje zaljubljenika i gospe.⁶⁶ Molbom za pomoć obraća se Bogu i Guiraut de Borneill u albi čiji prvi stih glasi »Reis glorios, verais lums e clartatz«,⁶⁷ a Arnaut Daniel očekuje da će s Božjom pomoći, uz smijeh i poljupce, razotkriti gospino lijepo tijelo i promatrati ga pri svjetlosti svjetiljke.⁶⁸ Introvertiranost Držićeva lirskog subjekta – tom je psihološkom osobinom blizak lirskom subjektu *Kanconijera* – prizvana je izrazima osujećene učinkovitosti »ne mogoh«, »ne smim« (525), »ne smijem nju molit« (530), »Er vilu ku slidim [...] nigdir ju ne vidim [...] ne čujem« (550), »nimam kriposti ni moći« (620),⁶⁹ čija je prasluka »angoscia« stilnovističkih autora.⁷⁰

U pjesmama tzv. Zlatareve skupine pogodbeni, alternativni, adverzativni i zaključni veznici raspoređeni su znatnijom gustoćom nego u ostalim odsječcima *Zbornika*. Semantika ljubavnog odnosa – većinom nepetrarkistička, ali prisutna je i petrarkistička – u drugome je planu, ljubavna tematika povod je i podloga za intelektualističku igru.⁷¹ Domišljati Zlatarevi stihovi dovode se u vezu s talijanskim dvorskim pjesništvom, kojemu se, kao distinktivne odlike, pripisuju ludičnost i epigramatičnost. Upravo je dvorsko pjesništvo svojim karakterističnim odlikama izazvalo krizu pojma »petrarkizam«, a u vrijeme svoje velike popularnosti našlo se na udaru Bembove reforme. Zaokupljen definiranjem kanona koji će talijanskoj književnosti omogućiti položaj ravnopravan latinskoj, Bembo je u Petrarki prepoznao uzornoga lirskog autora, talijanskog klasika. Stoga je osporio u to vrijeme dominantno, pomodno čitanje njegovih stihova, koje je izdvajanjem i hipertrofiranjem senzualne komponente i elemenata verbalističke i konceptualne igre, a osobito kontaminacijom s pučkom Muzom, potisnulo u drugi

⁶⁶ Jednako u pjesmi 418, 150-154, što je prokomentirao M. M u r k o, o. c., 236.

⁶⁷ G. T o j a, o. c., 141.

⁶⁸ »qe'el seu bel cors baisan rizen descobra / e qe'l remir contra'l lum de la lampà«. O. c., 186.

⁶⁹ Menčetić taj motiv obrađuje u svega dva sastavka. U pjesmi br. 32 zaljubljenikova afazija dokinuta je performativnim »rih vapiti« i ilokucijskim »čuj«, u br. 52 posljedica je zaljubljenikove senzualne reakcije.

⁷⁰ Usp. J. T o r b a r i n a, o. c., 9.

⁷¹ Taj aspekt analizirao je T. B o g d a n, u članku »Pjesme 'Zlatarove' skupine«, *Zbornik Nikše Ranjine, Zbornik radova sa znanstvenog skupa*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 2009, 95-107. Bogdan u tu skupinu ubraja »anonimne ljubavne pjesme br. 642-698 iz Rešetarova izdanja *Ranjinina zbornika*«. Ukupni korpus *zbornika* s istoga stajališta ispituje Dunja F a l i š e v a c, o. c., 77-94.

plan Petrarku kao autora uzvišena i plemenita izričaja, koji je ostvario skladno prožimanje novovjeke pjesničke tradicije i klasičnog nasljeđa. Bembov povratak »autentičnomu« Petrarki i pjesnička praksa činkvecentističkog petrarkizma, koju je inaugurirao *Rimama*, utjecali su na onodobno razumijevanje petrarkizma, iz kojega Hempfer i Regn izvode svoju koncepciju.⁷² Ako *Ranjinin zbornik* ocjenjujemo na temelju te koncepcije, nema osnove uvrštavanju brojnih njegovih sastavaka među petrarkističke, nego ih treba podvesti pod druge oblike amoroznog diskursa. Na to upućuje niz elemenata od kojih neki pripadaju svjetonazornoj razini, a drugi su tekstualne realizacije koje samo indiciraju sustav. U *Zborniku* su introspektivni sastavci ograničeno prisutni, a prevladavaju izražajni modusi razgovornoga, komunikacijskim oblicima posredovanog očitovanja ljubavnoga stanja,⁷³ senzualni ljubavni odnos konkurira spritualiziranome, metafizička i simbolička dimenzija stilnovističkih poticaja i njihove provedbe u *Kanconijeru* znatnim je dijelom ispražnjena i svedena na element ukrasnog opisnog inventara, autori su prekomjerno skloni estetizirajućim prozopografskim obradama a jezik im sadrži brojne izraze usmenoknjiževnog podrijetla.

Susret *Ranjinina zbornika* s *Kanconijerom* i njegovim izvedenicama odigravao se na podlozi već usvojenih jezičnoformalnih i kulturnih obrazaca.⁷⁴ Dio njih bio je vjerojatno istovjetna podrijetla kao i neke od sastavnica heterogene tekstualne podloge iz koje je pažljivim odabirom, kontaminacijama i preoblikama Petrarca izgradio najutjecajnije djelo tadašnje zapadnoeuropske lirike. Njime ustanovljena semantika ljubavnog odnosa u *Zborniku* je većinom amalgamirana s amoroznim diskursom drugačijeg osnovnog nacrtu, u kojemu se dominantnom čini trubadurska sastavnica. Takav je spoj mogao posredovati i dvorski petrarkizam, višestruko priključen na trubadursko nasljeđe: od pretežito ludičke i intelektualističke varijante do sniženih, potrošnih oblika, koji su otvarali put prihvaćanju lokalne, usmene stihotvorne tradicije. Stoga su ga dubrovački pjesnici mogli bez poteškoća asimilirati. Dvorski petrarkizam djelovao je privlačnošću uvoznog i pomodnog artikla, a uz to ga se dijelom moglo doživljavati i kao potvrdu vlastite stihotvoračke predaje i iskustva. Jesu li dubrovački autori percipirali *Canzoniere* kao alternativni poetički model? Očito su bili neskloni da na izravniji i izvorniji način nasljeduju njegov primjer (uz, donekle, iznimku Džore Držića). »Jezična i epohalna osebjunost neromanskog pjesništva u odnosu na ono što je zadano u romanskome i antičkome« po Hempferu je istraživačka tema čije adekvatno proučavanje omogućuje nova

⁷² Referirajući se na tu koncepciju T. B o g d a n, precizira: »... novo shvaćanje petrarkizma prvenstveno je zainteresirano za rekonstrukciju razumijevanja petrarkističkog sistema u 16. stoljeću, naročito u Francuskoj i u Italiji. Zaokuplja ga onodobna svijest o različitosti petrarkističkog od ostalih ljubavnih diskurza, svijest nastala nakon Bembove reforme i kodifikacije talijanske ljubavne lirike«. *O. c.*, 256.

⁷³ Usp. Z. K r a v a r, *o. c.* (u bilj. 27), 172.

⁷⁴ Slične je zaključke prethodno formulirala Joanna R a p a c k a. Usp. »Antipetrarkizam u djelu Hanibala Lucića«, *Umijeće interpretacije, Zbornik radova u čast Ive Frangeša*, prired. Dunja Fališevac i Krešimir Nemec, Matica hrvatska, Zagreb, 2000, 98.

konceptija petrarkizma.⁷⁵ *Ranjinin zbornik* pogodna je građa za takvo istraživanje, relevantno za hrvatsku književnost s obzirom na njezin odnos s talijanskom (mnogo bliskiji od onoga drugih neromanskih književnosti). Adekvatno proučavanje te teme pretpostavlja i bolje poznavanje *Zbornika* u njegovoj konkretnoj jezičnoj pojavnosti i njegovo preciznije kontekstualiziranje: stoga bi buduća istraživanja trebala krenuti u tom smjeru.

---

⁷⁵ Usp. B o g d a n, o. c. 255.

Smiljka Malinar

THE DISCOURSES OF THE *RANJINA MISCELLANY*
AND THEIR LINGUISTIC EXPRESSION

The first to draw attention to the presence in the verses of Šiško Menčetić and Džore Držić of components of motif and theme the origin of which was Provençal poetry was Vatroslav Jagić, although he did not claim that there was a direct influence of the Provençals or deny the input and importance of Petrarch and the Petrarchans. A hundred years later Ivan Slamnig proposed a dual genesis for the *Ranjina Miscellany*, thinking though that its characteristic note was given by the southern Italian poetry of the time, which, along with the influence of Petrarch, revived the principles of the troubadour lyric. In fact the quattrocento court poets could serve as an example of how with an excessively broad and unselective employment, the concept of Petrarchanism was able to lose its value as a term in criticism and literary history.

The German Romanists Gerhard Regn and Klaus W. Hempfer consider Petrarchanism a semiotic system determined by the conception of love established in Petrarch's *Canzoniere*. Thus in the love poetry of the 15th and the 16th century, along with Petrarchism, it is possible to identify other models of poetic discourse: the medieval semantics of courtly love, a hedonistic amorous discourse of classical origin and neo-Platonism. Petar Kreković was the first to notice in the *Ranjina Miscellany* expressions that signified concealed parts of the female body or suggested physical intimacy: »lap«, »to lust a little«, and »amorous strength«. Such expressions signal a hedonistic discourse of love incompatible with the Petrarchan. The erotic highlighting of the description of female beauty and a sensual treatment of love were brought in by the first generation of Italian courtly poets; however, desired and fulfilled sexual relationship was a topos of the Provençal lyric. In the body of work God was often given the role of assistant in the fulfilment of the lover's sexual desire; such expectations belonged also to Menčetić's lyrical subject. The amorous discourse of the troubadour lyric came into the Dubrovnik collection as a stylised echo, partially perhaps via mediation, as suggested by the word *frava* in poem no. 248, which, with its motif of the morning adieu, could be counted among the offshoots of the Provençal alba.

Jagić on the other hand speaks of »several lengthy and fairly tedious but quite unchaste poems« in which sensual love »is narrated with great detail.« One of these is entitled *Elegia prima*, which suggests that the corresponding Latin literary experience is drawn upon. And this and other examples of erotic poetry in Menčetić's work recall the original, classical representatives of this kind, but the link seems mediated by further combinations and stratifications. In a syncretist amalgam produced in this way it is possible to discern the *gradus amoris*, woven in various ways into many examples of medieval love poetry, which acts as a

source of inspiration for Italian quattrocento poetry as well. The idea of love as service, which deserves reward, and the connection of amorous relations with judicial practice, the origin of which is the medieval semantics of courtly love, are manifested in appropriate language. The numerous stilnovistic reverberations, from the technicism »stvar nova« (»cosa nova«, »new thing«) to the evocation of the ritual of contemplating the lady's beauty to which a transcendental origin is ascribed, are often reduced to a mundane dimension, and some characteristic expressions are used in such a way as to glorify sensual love. Stilnovism was reconstructed more authentically by Držić than by other authors. In the poems of the so-called Zlatar Group (anonymous love poems, nos. 642–698 in Rešetar's edition of the *Ranjina Miscellany*, usually attributed to the mysterious Andrija Zlatar), the love theme also gives rise to intellectual play – which critics ascribe to the influence of Italian courtly poetry – and conditional, alternative, adversative and conclusive conjunctions are much thicker on the ground than in the other sections of the *Miscellany*.

The specific transformations of Petrarchan patterns in the *Miscellany* suggest links with the cultural habits and expectations as well as forms of sociality of the local collective recipient: introspective compositions are present only limitedly, and the expressive modes of a conversational manifestation of the condition of love, mediated with communicational forms, prevail; a sensual amorous attitude competes with the spiritualised; the metaphysical and symbolic dimension of stilnovistic impulses and their implementation in the *Canzoniere* is to a considerable extent voided and reduced to an element of the decorative descriptive inventory, most authors being particularly inclined to aestheticising prosopographic treatments, their language containing a number of expressions originating in oral literature, while in the area of versification they are limitedly innovative. An encounter with the *Canzoniere* and its derivatives unfolded on the ground of formal linguistic and cultural patterns that had already been taken on board. The semantics of the love relationship established by Petrarch was in the *Miscellany* in most cases amalgamated with an amorous discourse of a different basic line, in which the troubadour component seems dominant. Such a combination could also be mediated by courtly Petrarchanism, which was connected in several ways with the troubadour heritage.

Key words: *Ranjina Miscellany*, Šiško Menčetić, Džore Držić, Petrarchanism, Provençal poetry, Latin classical and medieval poetry, stilnovism, quattrocento Italian poetry